

УДК 327.5:911.3](477)Колодзінський
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2025-22-4>

Кисельов Ю.О.,
доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри геодезії, картографії і кадастру
Уманський національний університет садівництва
kyseljov@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0530-1892

ВЕЛИКОСТЕПОВА ДОКТРИНА УКРАЇНИ ЯК РОЗВИТОК ГЕОСТРАТЕГІЧНИХ ІДЕЙ МИХАЙЛА КОЛОДЗІНСЬКОГО

З позицій геополітики та геософії висвітлено основні положення воєнної доктрини України Михайла Колодзінського. Окреслено характер доби, в яку вона створювалася, в контексті тогочасного міжнародного становища України. Наголошено, що однією з властивих рис цієї доктрини є ідея розширення Європи на схід шляхом інтеграції до неї українських етнічних земель, які сьогодні перебувають у складі РФ. Проаналізовано зміст інших українських геополітичних доктрин, розроблених у час між двома світовими війнами – зокрема балтійсько-чорноморської Степана Рудницького та чорноморської Юрія Липи. Здійснено порівняльний аналіз цих доктрин, який довів, що саме побудова Михайла Колодзінського, на відміну від інших, орієнтованих лише на Європу, фактично має євразійське спрямування, оскільки передбачає розширення меж Європи через її проникнення в Азію. Також зауважено щодо місця геостратегічної доктрини Михайла Колодзінського серед глобальних просторових побудов першої половини ХХ ст. – геополітичних доктрин Гелфорда Маккіндера та Ніколаса Спайкмена, базованих на ідеї протистояння морської та сухопутної сил. Акцентовано, що зміст доктрини Михайла Колодзінського орієнтований на боротьбу за оволодіння Гартлендом як «серцевинною землею» Євразії та фактичним стрижнем світу. Підкреслено, що сьогодення України, позначене російсько-українською війною, виразно актуалізує геостратегічну доктрину Михайла Колодзінського, реалізація якої має об'єктивно сприяти розпаду Росії. Розвиток концепції Михайла Колодзінського в сучасних умовах передбачає політичне зближення країн Великого Степу, зокрема України та Казахстану. Таким чином може бути сформовано модернізовану великостепову українську геополітичну доктрину, яка б не суперечила, але доповнювала б балтійсько-чорноморську концепцію. У середньостроковій перспективі Україна могла би посісти одну з провідних позицій у великостеповому регіоні. Геософічним змістом цієї оновленої доктрини стало б акцентування на степовому просторі, який може набути рис суб'єктності в межах Євразії. Водночас реалізація української великостепової доктрини дозволила б позбавити Росію монополії на євразійські просторові концепції й водночас сформулювати неросійську євразійську геополітичну альтернативу.

Ключові слова: геополітика, доктрина Михайла Колодзінського, стратегія, Великий Степ, Гартленд.

Kyselov Yu.O. The Great Steppe doctrine of Ukraine as development of the Mykhailo Kolodzinskyi's geostrategic ideas

Fundamentals of the Mykhailo Kolodzinskyi's military doctrine of Ukraine are highlighted from the points of view of geopolitics and geosophy. The character of the epoch when it was shaped is lined in the context of the international state of Ukraine at that time. It is stressed that one of properties of that doctrine is the idea of enlarging of Europe to the East throw the integration into it Ukrainian ethnical lands which are situated now in the Russian Federation. The content of alien Ukrainian geopolitical doctrines shaped in the time between two world wars, such as Stepan Rudnytskyi's Baltic – Black Sea doctrine and Yurii Lypa's Black sea doctrine is analyzed. A comparative analyze of those doctrines which was realized, argues that the Mykhailo Kolodzinskyi's construction, properly, like a difference from the others, oriented solely to Europe, has, as a fact, a Eurasian direction as soon as it provides enlarging boundaries of Europe throw its diffusion to Asia. It is accented also about the place of the Mykhailo Kolodzinskyi's geopolitical doctrine among global space constructions of the first half of the XX century such as Halford Mackinder's and Nicholas Spykman's geopolitical doctrines based on the idea of opposition the maritime and

continental forces. It is accented that the content of the Mykhailo Kolodzinskyi's doctrine is oriented to the fight for domination over the Heartland as the world's pivot. It is lined that the present day of Ukraine signified by the Russian-Ukrainian war, brightly actualizes the Mykhailo Kolodzinskyi's geopolitical doctrine, as soon as its realization objectively promotes the disintegration of Russia. The development of the Mykhailo Kolodzinskyi's conception in the modern conditions provides a political rapprochement of the countries of the Great Steppe, especially Ukraine and Kazakhstan. So, a modernized Great Steppe Ukrainian geopolitical doctrine may be shaped as no opposite, but complementally to the Baltic – Black Sea conception. In the middle-time perspective Ukraine could take up one of the leading positions in the region of the Great Steppe. As a geosophical content of this renewed doctrine may become accenting on the steppe space which can win the subjectivity in the whole Eurasia. In the same time, realization of the Ukrainian Great Steppe doctrine could allow to remove Russia a monopoly on Eurasian space conceptions and formulate a non-Russian Eurasian geopolitical alternative.

Key words: geopolitics, the Mykhailo Kolodzinskyi's doctrine, strategy, Great Steppe, Heartland.

Постановка проблеми. Сьогодення України, позначене вже більш ніж десятирічною війною з російським агресором, вимагає актуалізації розроблених у ХХ ст. та напрацювання нових – таких, що найбільше відповідали б умовам сучасного світу – геополітичних і геостратегічних доктрин. Зокрема, дві найвизначніші українські доктрини минулого – балтійсько-чорноморська та чорноморська, розроблені С. Рудницьким і Ю. Липою, отримали розвиток у ХХІ ст. (Сонько, 2016; Sonko, Kyselov, 2017; Кисельов, Сонько, 2018). Головною спільною рисою обох вищезгаданих доктрин є їхня спрямованість на Європу. Проте, майже половину території України займають степові ландшафти, що знаменують перехід від європейського простору до Великого Степу, який простягається переважно теренами Азії. Серед українських мислителів ХХ ст. на азійський вектор української геостратегії звернув увагу М. Колодзінський, чия думка варта подальшого розвитку в наш час з урахуванням сучасних особливостей організації людського простору. Належна увага східному напрямку геополітичних відносин сприятиме зміцненню української державності в умовах наявних і потенційних загроз саме зі сходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські геополітичні та геостратегічні доктрини стали об'єктом досліджень О. Шаблія (Шаблій, 2001; 2003), М. Дністрянського (Дністрянський, 2003), Ю. Шмаленко (Шмаленко, 2007), Ф. Медведя й В. Барана (Медвідь, Баран, 2013), С. Сонька (Сонько, 2016) та інших учених. Проте, геостратегічна спадщина М. Колодзінського в працях зазначених авторів висвітлена лише побіжно. Вважаємо, що сьогодні, в час героїчного опору України

російській військовій агресії, доктрина М. Колодзінського, що значною мірою концентрує увагу на азійському напрямі, набула особливого значення, й вона потребує розвитку як основа східної зовнішньої політики держави в повоєнний час.

Мета статті – обґрунтувати засади східного вектору української геополітики в контексті геостратегічної спадщини Михайла Колодзінського.

Завдання статті:

- окреслити місце доктрини М. Колодзінського серед інших українських геополітичних доктрин, розроблених у часі між двома світовими війнами;
- проаналізувати зміст доктрини М. Колодзінського в контексті сучасних їй глобальних геополітичних доктрин Г. Маккіндера та Н. Спайкмена;
- виявити можливості розвитку доктрини М. Колодзінського в модернізовану великостепову доктрину України;
- висвітлити значення доктрини М. Колодзінського в аспекті боротьби за опанування Гартлендом.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце серед визначних постатей української геополітичної та геостратегічної думки посідає Михайло Франьович Колодзінський (1902 – 1939) – полковник, начальник Генерального штабу Карпатської Січі та Верховний Командант Збройних Сил Карпатської України, автор праць з історії українського війська, геополітики та геостратегії. Активний учасник національно-революційної боротьби за незалежну Україну та організатор військових вишколів ОУН, М. Ф. Колодзінський також виявив себе як військовий теоретик і військовий географ. Його

воєнно-географічні, геополітичні, геософічні та геостратегічні ідеї найдетальніше викладено в його головній праці «Українська воєнна доктрина» (Колодзінський, 1957). Завершення життєвого шляху її автора було героїчним – М. Колодзінський загинув від рук угорських окупантів під час їхнього вторгнення на територію щойно проголошеної держави Карпатська Україна 19 березня 1939 р.

Не все в поглядах М. Колодзінського можна прийняти з позицій сьогодення (зокрема, в частині його бачення політики щодо сусідніх народів і національних меншин, яке має часом шовіністичний характер), але саме географічна складова його доктрини не втратила актуальності і в наші дні, що переконливо доводить сучасна російсько-українська війна.

Геополітична доктрина М. Колодзінського не є унікальним явищем у часи між двома світовими війнами, ще майже за два десятиріччя до неї власне бачення української геополітики представив академік Степан Львович Рудницький (1877 – 1937). Важливими рисами його балтійсько-чорноморської доктрини були: орієнтація зони національних інтересів України вздовж осі «північ – південь»; бездержавність (станом на 1914 р.) практично всіх країн – імовірних майбутніх суб'єктів балтійсько-чорноморського альянсу, а отже – подібність історичної долі та спільність геополітичних інтересів націй Центрально-Східної Європи (рис. 1). Варто також наголосити на перебуванні цих народів (на час розроблення С. Л. Рудницьким його доктрини) у складі Австро-Угорської та Російської імперій, які мали – повністю або частково – розпастися наприкінці Першої світової війни. Не маючи на меті докладно характеризувати геополітичну побудову С. Рудницького, зазначимо лише, що вона передбачала інтеграцію України в північно-західному напрямку та залучення до ймовірного альянсу виключно європейських країн і народів (Рудницький, 1994).

Доктрина М. Колодзінського, визначена її автором як «воєнна», але яка є, по суті, не лише геостратегічною, а й геополітичною, створена вже за іншої історичної доби, а саме – напередодні Другої світової війни. Важливо зазначити, що на її зміст вплинув загальний характер політичних взаємин у тогочасній Європі, коли в ній переважали різні тоталітарні й авторитарні

режими, схильні до агресивних дій щодо одне одного та решти держав. Тому праця М. Колодзінського цілком у дусі тодішньої «доби суворості, мов вовчиця» (Маланюк, 1992) й містила низку положень, суть яких зводилася до необхідності поглинення майбутньою Українською державою етнічних територій деяких інших народів, та які містили ознаки етнічного націоналізму (Зайцев, 2014). Саме тому погляди цього мислителя не лягли в основу офіційної політичної доктрини ОУН. Не акцентуючи на етнополітичних візіях М. Колодзінського, ми наголошуватимемо, передовсім, на географічних, зокрема геополітичних і геософічних, аспектах його воєнної теорії.

Головною географічною рисою доктрини М. Колодзінського є її просторова орієнтованість у напрямку, протилежному від вказаного С. Рудницьким. Якщо балтійсько-чорноморська вісь повністю розміщувалася в Європі, то вектор, пропонований М. Колодзінським, прямував у бік Азії через степову зону України та степові терени, розташовані на схід від неї (Нижнє Поволжя, Казахстан). Обґрунтовуючи зазначений напрям української експансії, автор «Воєнної доктрини України», насамперед, наголошував на винятковому значенні Степу в минулому, адже колись ним здійснювали набіги кочові орди, а згодом степовими просторами оволоділо українське козацтво. Аналогічно, на думку М. Колодзінського, і в ХХ ст. українцям треба було взяти під контроль Степ. Адже нові завойовники – росіяни – є, за нашим визначенням, «духовними кочовиками» (Кисельов, 2011).

На нашу думку, доктрина М. Колодзінського жодної мірою не заперечує геополітичної побудови С. Рудницького, але доповнює її. Адже, як і інші нації, українці ніколи не мали постійних союзників; натомість, змушені були їх шукати залежно від головного, станом на той чи інший момент, «вектора небезпеки» (Кисельов, 2004). Якщо, наприклад, Богдан Хмельницький у прагненні здобути незалежність України від Речі Посполитої бачив союзниками то кримського хана, то молдовського володаря, то московського царя, то шведського короля, то Петро Дорошенко, який гетьманував після укладання Андрусівського перемир'я Москви з Польщею, цілком закономірно побачив союзника в особі Османської

**Рис. 1. Країни балтійсько-чорноморської осі
(позначені червоним; із відкритих Інтернет-джерел)**

імперії. Іван Мазепа, намагаючись визволити Україну від московського панування, пішов на союз зі Швецією, з якою Москва саме тоді воювала. І в XX ст. балтійсько-чорноморська доктрина С. Рудницького мала метою, передовсім, протистояння більшовицькій Росії, яка загрожувала всім новоутвореним державам на субмеридіональному відтинку між Балтійським і Чорним морями.

Виразно антиросійський характер мала й доктрина М. Колодзінського, хоч вона й передбачала не північно-західний напрям експансії України на степові терени. Потребу в опануванні українцями Степу М. Колодзінський (і не лише він, також і В. Липинський (Липинський, 1957), Є. Маланюк (Маланюк, 1992) та ін.) обґрунтовував тим, що саме степова зона сторіччями слугувала ареною набігів різних азійських кочівників на українські землі, тому цю небезпеку треба було усунути. Ми вже зазначали вище, що пізніше російське панування в Україні теж мало ознаки степової навали (і цю думку також висловлював М. Колодзінський (Колодзінський, 1957), хоч кочівництво московитів-росіян і трансформувалося з «фізичного» в «духовне».

М. Колодзінський наголошував, що українці, опановуючи Степ, самі не ставали степовиками, а, натомість, перетворювали сам степ із пасовищного на польовий, землеробський ландшафт. Це сприяло безпеці всієї Європи, адже покладало край набігам кочовиків. Тому потенційна (в разі ймовірного в майбутньому розпаду Росії) інтеграція до Української держави етнічних земель – Північної Слобожанщини та Кубані (рис. 2), а отже – просування українцями степового євразійського фронтиру далі на схід, мало вагоме значення для всієї західної, християнської культури й цивілізації.

На думку М. Колодзінського, просування українського степового фронтиру у східному напрямі означало б також відсунення на схід межі між Європою та Азією. По суті, виходячи з антропогеографічних позицій, зазначений автор відносив до Європи території континенту, опановані осілими землеробськими народами. Принципово погоджуючись із М. Колодзінським, ми все ж пропонуємо вважати освоєні українцями степові терени на схід від Дону Українською Євразією. Вважаємо за доцільне в такий спосіб (замість традиційного заперечення) опроте-стувати геополітичні й геософічні побудови

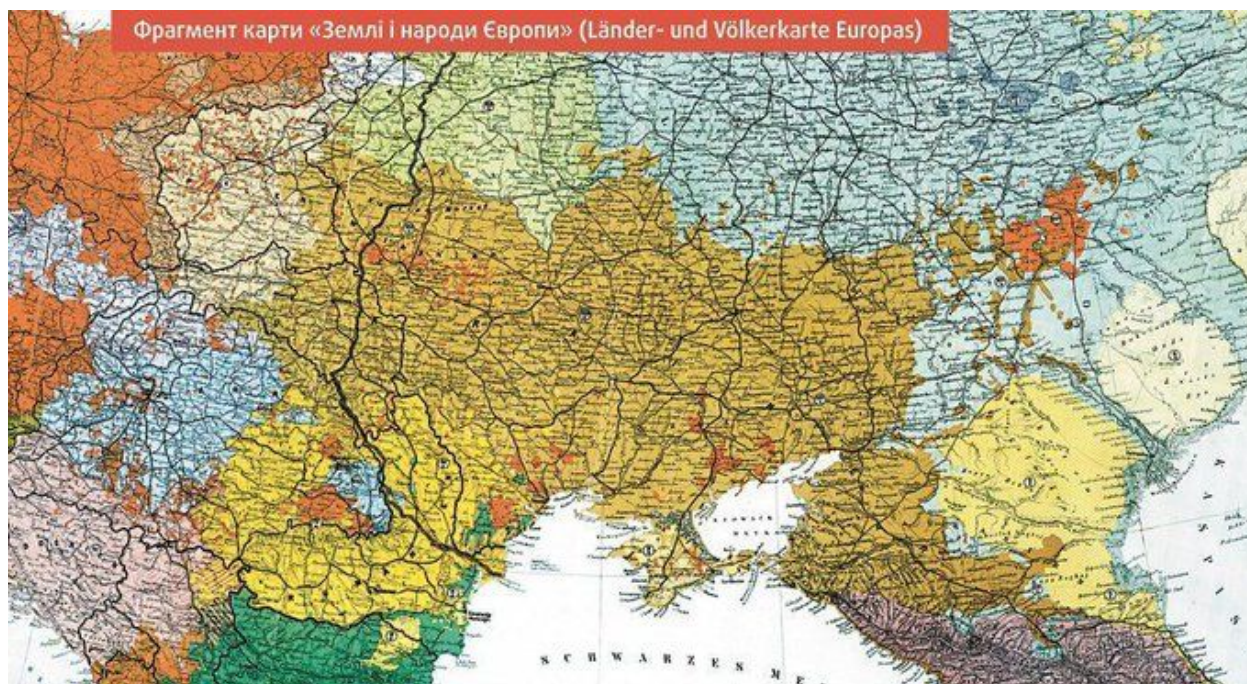

Рис. 2. Українська етнічна територія в першій половині XX ст. (Мапи України різних років)

російських «євразійців» – П. Савіцького, М. Трубецького та ін., які проголошували так звану «Росію – Євразію». Ми акцентуємо на цілковитій ментально-поведінковій і духовно-культурній азійськості московитів-росіян, виражених, зокрема, в «широкопростірності думки» (Маланюк, 1992), суттєвих особливостях матеріальної культури, фольклору тощо. Отже, Росія може належати до умовної «Азіопи», тоді як євразійська геософічна сутність, діалектично поєднана із суто європейською, іманентно притаманна Україні.

Деякі спільні риси поєднують погляди М. Колодзінського з основними засадами чорноморської геополітичної доктрини Ю. Липи (Липа, 2007). Обидва мислителі розглядали Україну як країну південну за головними рисами географічного положення та наголошували на важливій ролі взаємодії з народами, що населяють території навколо Чорного моря. Відмінність між їхніми геополітичними побудовами полягає в тому, що Ю. Липа не акцентував на значенні для України країн, розташованих на схід від Чорноморського регіону, зокрема у Прикаспії. Натомість, М. Колодзінський південно-східний (волго-каспійський) напрямок ставив на одне з перших місць при розробленні своєї української воєнної стратегії. Та все ж ми вважаємо геополітичні

візії М. Колодзінського концептуально ближчими до ідей Ю. Липи, ніж до побудов С. Рудницького.

Вважаємо за потрібне також окреслити місце геополітичних поглядів М. Колодзінського в контексті глобальних доктрин першої половини XX ст., зокрема Г. Маккіндера та Н. Спайкмена. Зокрема, згідно з баченням Г. Маккіндера, центральна частина Євразії являє собою «pivot» (Mackinder, 1904), отже – Гартленд («Heartland» – серцевину), тобто територію, володіння якої істотною мірою визначає можливість панування на макрорегіональному рівні. Як ми відзначали раніше (Кисельов, 2024), Україна на схемі Г. Маккіндера розташована в межах «внутрішнього півмісяця» (рис. 3), що геостратегічно визначає протистояння Гартленду, а в середньостроковій перспективі може дати можливість оволодіти ним. Аналогічним положення України є й на схемі Н. Спайкмена, який виділяв Гартленд і Римленд («Rimland» – «прибережну землю») (Spykman, 1944).

На нашу думку, особливого значення геостратегічна, геополітична й геософічна думка М. Колодзінського набуває тепер, під час повномасштабної російсько-української війни, коли хід бойових дій довів, що найкращим захистом є напад. Переважна частина

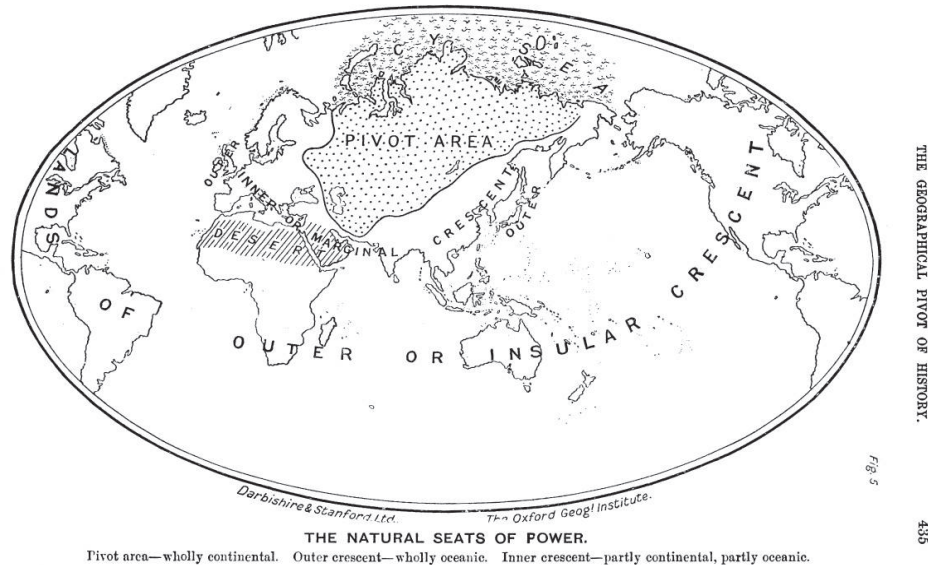

Рис. 3. Гартленд, внутрішній і зовнішній півмісяці на схемі Г. Маккіндера (Mackinder, 1904)

тимчасово окупованої рф території України розташована у степовій зоні; отже, саме її майбутня реінтеграція до Української держави (незалежно від того, яким шляхом це буде досягнуто) стане важливим кроком на шляху до встановлення нею контролю над Великим Степом (в окресленому нами раніше обсязі цього поняття (Кисельов, 2011)). Зрозуміло, що такий контроль, виражений у майбутніх союзницьких взаєминах із великими степовими, зокрема тюркськими, державами (передовсім, Казахстаном, що тепер фактично перебуває на межі зон впливу росії та Китаю), а також тими, що можуть у майбутньому виникнути на степових теренах у результаті ймовірного розпаду рф, забезпечить Україні суб'єктність у Гартленді, а отже – одну з провідних геополітичних позицій у Євразії та всьому світі. На важливість українсько-казахстанських зв'язків вказує, зокрема, казахський письменник і науковець О. Сулейменов (Сулейменова, 2009).

Великостеповий контекст реалізації південно-східного вектору української геополітики ми бачимо тісно пов'язаним з афразійським (у нашому ж розумінні (Кисельов, 2011)). Ми зауважували на геософічних аспектах імовірного українсько-турецького стратегічного партнерства (Кисельов, Сонько, 2018) і вважаємо, що Туреччина так само, як і Україна, зацікавлена в поширенні зони свого впливу

у східному напрямі. Ймовірно, це може бути залучення до такої зони тюркомовних країн Центральної Азії, що також, як і Туреччина, належать до Афразії. Цілком можливо, що окреслений вище українсько-тюркський альянс міг би максиимально наблизитися до повного контролю над Гартлендом, а разом із країнами Західної й Центральної Європи (особливо балтійсько-чорноморської осі) – досягти геополітичної переваги в усій Євразії.

У ширшому контексті ймовірне формування українсько-тюркського блоку могло б означати розширення культурно-цивілізаційної Європи на схід, і вона б охопила майже весь Великий Степ від Причорномор'я до Монголії. Такий геополітичний пояс, тісно пов'язаний із Європою (в найширшому розумінні) міг би скласти вагому альтернативу існуючим глобальним «центрам тяжіння» – США, Китаю, росії. Хоча геософічно степ може тлумачитися як внутрішньоконтинентальний коридор або «прохідний двір», у разі прояву в ньому активних процесів етногенезу степовий пояс може набути ознак суб'єктності, що в історії вже траплялося, принаймні, 600 – 800 років тому. Не зважаючи на те, що в наш час природні чинники не відіграють настільки видимої ролі в міждержавних взаєминах, як у минулому, все ж, на нашу думку, й тепер значення духу людського простору та ландшафтно-етнічної

взаємодії недооцінювати не варто. Тому великостепова (українсько-тюркська) єдність за умови достатнього рівня пасіонарності в макрореґіоні могла б отримати істотну геополітичну вагу в Євразії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Воєнна доктрина Михайла Колодзінського посідає особливе місце серед українських геополітичних і геостратегічних побудов, створених між двома світовими війнами. Якщо геополітичні доктрини Степана Рудницького (балтійсько-чорноморська) та Юрія Липи (чорноморська) орієнтовані майже виключно на взаємодію України з європейськими країнами та націями, то концепція М. Колодзінського полягає, передовсім, у декларуванні української експансії степовими теренами до Азії. Втім, такий геополітичний вектор має передбачати не засвоєння українцями азійських рис ментальності й господарювання, а, навпаки, поширення у східному напрямі культурно-цивілізаційної Європи, форпостом якої виступатиме Україна.

У сучасних умовах становлення української національної державності, ускладненого багаторічною війною з росією, доктрина М. Колодзінського отримала потенціал до розвитку в контексті обґрунтування необхідності співпраці із сучасними державами Великого Степу (зокрема, Казахстаном), яким також потенційно загрожує російська агресія.

В аспекті світових геополітичних доктрин Г. Маккіндера та Н. Спайкмена значення побудови М. Колодзінського вагоме тим, що вона фактично проголошує претензії України на опанування Гартлендом.

Одним із можливих напрямків подальших досліджень порушеної проблеми є орієнтовне визначення складу держав, що могли б утворити субширотну степову коаліцію, яка, поряд із балтійсько-чорноморською віссю країн, становила б антиросійську євразійську альтернативу вздовж більшої частини довжини кордону РФ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дністрянський, М. С. (2003). Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка [Dnistrianskyi, M. S. (2003). Geopolitical doctrines and approaches: a critical analysis of the methodology. Lviv: Editorial centre of the Ivan Franko LNU (in Ukrainian)].

2. Зайцев, О. (2014). Воєнна доктрина Михайла Колодзінського. *Україна модерна*, вип. 20. Львів. С. 245–256 [Zaitsev, O. (2014). The Mykhailo Kolodzinskiy's military doctrine. *Ukraina moderna*, ed. 20. Lviv (in Ukrainian)].

3. Кисельов, Ю. О. (2004). Геософічні аспекти зовнішньополітичних векторів українства від XVII сторіччя. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*, т.5. Донецьк: Східний видавничий дім. С. 397–400 [Kyselov, Yu. O. (2004). Geosophical aspects of the external-political vectors of the Ukrainians from the XVII-th century. *Donetsk herald of the Shevchenko Scientific society*, vol. 5. Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim (in Ukrainian)].

4. Кисельов, Ю. О. (2011). Основи геософії: проблеми теорії та методології. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» [Kyselov, Yu. O. (2011). Fundamentals of Geosophy: issues of the theory and methodology. Luhansk: SF "Taras Shevchenko LNU" (in Ukrainian)].

5. Кисельов, Ю. О., Сонько С. П. (2018). Чорноморська інтеграція України як основа реалізації балтійсько-середземноморської геополітичної доктрини. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*, вип. 8. С. 58–62 [Kyselov, Yu. O. & Sonko, S. P. (2018). The Black Sea integration of Ukraine as a fundament of realization of the Baltic-Mediterranean geopolitical doctrine. *Scientific herald of the Kherson State University. Series Geographical sciences*, ed. 8. P. 58–62 (in Ukrainian)].

6. Кисельов, Ю. О. (2024). Геософічні аспекти формування території України. *Слобожанський науковий вісник*, №2. С. 77–83 [Kyselov, Yu. O. (2024). Geosophical aspects of shaping territory of Ukraine. *Slobozhanskyi naukovyi visnyk*, #2. P. 77–83 (in Ukrainian)].

7. Колодзінський, М. (1957). Українська воєнна доктрина. Частина перша. Торонто [Kolodzinskiy, M. (1957). The Ukrainian military doctrine. Part one. Toronto (in Ukrainian)].

8. Липа, Ю. І. (2007). Чорноморська доктрина. *Всеукраїнська трилогія*, т. II. К.: МАУП [Lyra, Yu. I. (2007). The Black sea doctrine. *An All-Ukrainian trilogy*, vol. II. Kyiv: MAUP (in Ukrainian)].

9. Липинський, В. К. (1991). Україна на переломі 1657–1659: замітки до історії українського державного будівництва XVII-м століття. Філадельфія: Східно-Європейський дослідний ін-т В. К. Липинського [Lypynskyi, V. K. (1991). Ukraine on the breaking point 1657–1659: notes to the history of the Ukrainian state shaping in XVII century. Philadelphia: V. K. Lypynskyi Eastern-European researching institute (in Ukrainian)].

10. Маланюк, Є. Ф. (1992). Нариси з історії нашої культури. К.: Обереги [Malaniuk, Ye. F. (1992). Topics from the history of our culture. Kyiv: Oberehy (in Ukrainian)].

11. Мапи України різних років / URL: [https://zabytki.in.ua/community/d/289-mapi-ukrayini-rznych-rokiv](https://zabytki.in.ua/community/d/289-mapi-ukrayini-raznikh-rokiv) [The maps of Ukraine of different years / URL: <https://zabytki.in.ua/community/d/289-mapi-ukrayini-rznych-rokiv> (in Ukrainian)].

12. Медвідь, Ф. М., Баран, В. В. (2013). Україна в геополітичній доктрині Юрія Липи. Наукові праці МАУП, вип. 3 (38). С. 46–52 [Medvid, F. M. & Baran, V. V. (2013). Ukraine in the Yurii Lypa's geopolitical doctrine. *Scientific works of the MAUP*, ed. 3 (38). P. 46–52 (in Ukrainian)].
13. Рудницький, С. Л. (1994). Чому ми хочемо самостійної України? Львів: Світ [Rudnytskyi, S. L. (1994). Why we want the independent Ukraine? Lviv: Svit (in Ukrainian)].
14. Сонько, С. П. (2016). Балтійсько-Середземноморська геополітична доктрина та занепад євразійства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки», вип. 3. С. 74–77 [Sonko, S. P. (2016). The Baltic – Mediterranean geopolitical doctrine and the decline of Eurasianism. *Scientific herald of the Kherson State University. Series Geographical sciences*, ed. 3. P. 74–77 (in Ukrainian)].
15. Сулейменов, О. (2009). АЗ і Я: книга добромисного читача: пер. з рос.. К.: Вид-во Жупанського [Suleimenov, O. (2009). AZ and YA: a book of a good-mining reader: a translation from Russian. Kyiv: Zhupanskyi publishers (in Ukrainian)].
16. Шаблій, О. І. (2001). Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка [Shablii, O. I. (2001). The society geography: theory, history, Ukrainian studies. Lviv: Editorial centre of the Ivan Franko LNU (in Ukrainian)].
17. Шаблій, О. І. (2003). Основи загальної суспільної географії. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка [Shablii, O. I. (2003). Fundamentals of the general society geography. Lviv: Editorial centre of the Ivan Franko LNU (in Ukrainian)].
18. Шмаленко, Ю. І. (2007). Геополітичні концепції українських вчених на початку XX ст. Вісник Національного університету «Львівська Політехніка», №584. С. 38–43 [Shmalenko, Yu. I. (2007). Geopolitical conceptions of Ukrainian scholars at the beginning of the XX century. *Herald of the National University "Lviv Polytechnics"*. P. 38–43 (in Ukrainian)].
19. Mackinder, H. J. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*, vol. 23, #4. P. 421–437.
20. Sonko, S. P. & Kyselov, Yu. O. (2017). Development of Baltic-Mediterranean geopolitical strategy as continuation of Stepan Rudnytskyi ideas. *Journal of Social and Economical Geography*, №1(22). P. 22–25.
21. Spykman, N. J. (1944). America's strategy in world politics. The United States and the Balance of Power. New York: Harcourt, Brace and Company.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2025.

The article was received 30 May 2025.